

Василенко В.

ЛЕСЬМЯН У КИЄВІ Й ПОЗА КИЄВОМ

Анотація. Творчу особистість Лесьмяна значною мірою формував вплив духовно-мистецьких культур Польщі, України і Росії (а пізніше – Франції). Це власне звідти бралася вражаюча широта естетичного горизонту автора «Луки», котру Казімеж Вика вдало назвав «великою філософською панорамою». Слідами українських впливів густо просякнута вся поезія Лесьмяна – вся, бо від ранньої до найпізнішої. Тим не менше й досі дослідники вважають цю проблематику майже суцільною «білою плямою». Простежені контакти поета-початківця з провідним культурним осередком української громади Києва вичерпно розкривають таку парадигму. Завдяки участі в імпрезах Товариства Лесьмян познайомився з видатним українським письменником Михайлом Старицьким та іншими видатними діячами української культури. В паризький період повстав «російський корпус» віршів Лесьмяна, чия творча особистість щедро відкривалася на національну багатобарвність його доби. Поява 17 російськомовних віршів не була чимось випадковим, таким собі поетичним капризом. У тій чи іншій мірі вона була інспірована контактами митця у Парижі з Костянтином Бальмонтом, Дмитром Мережковським, Зінаїдою Гіппіус, Андрієм Белим, Владиславом Ходасевичем. Щодо складних зв'язків творчих шукань Лесьмяна з теорією і практикою російського символізму зроблено немало вдалих спостережень, однак це питання надалі залишається відкритим для досліджень.

Ключові слова: Болеслав Лесьмян, поляки у Києві, літературні впливи, алюзії, біографія.

Інформація про автора: Василенко Володимир Миколайович, доктор філологічних наук, професор, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.

Vasylenko V.

LESMIAN INSIDE AND OUTSIDE KYIV

Abstract. Leśmian's creative personality was largely shaped by the influence of the spiritual and artistic cultures of Poland, Ukraine and Russia (and later France). This is where the striking latitude of the aesthetic horizon of the author of "Luke", which Kazimierz Wyka aptly called "the great philosophical panorama, was taken. Following in the footsteps of Ukrainian influences, all poetry of Leśmian is densely imbued with everything from the earliest to the latest. However, the researchers still consider the issue to be almost a solid "white spot". The traced contacts of the aspiring poet with the leading cultural center of the Ukrainian community of Kyiv reveal this paradigm exhaustively. Through his participation in the Society's events, Leśmian met with the prominent Ukrainian writer Mykhailo Starytsky and other prominent figures of Ukrainian culture. In the Paris period, the "Russian corps" of the poems of Lesmian emerged, whose creative personality generously opened to the national multicolor of his era. The appearance of 17 Russian-language poems was no accident, a poetic whim. In one way or another, it was inspired by the artist's contacts in Paris with Constantine Balmont, Dmitry Merezhkovsky, Zinaida Gippius, Andriy Bely, Vladislav Khodasevich. Quite a few good observations have been made about the complex links between Leśmian's creative pursuits and the theory and practice of Russian symbolism, but this question remains open to research.

Key words: *Bolesław Leśmian, Poles in Kyiv, literary interaction, alusions, biography.*

Information about author: *Vasylenko Volodymyr, doctor of philology, professor, V. N. Karazin Kharkiv National University.*

Wasylenko W.

LEŚMIAN W KIJOWIE I POZA KIJOWEM

Streszczenie. *Osobowość twórcza Leśmiana w dużej mierze kształtowała się pod wpływem kultur duchowo-artystycznych Polski, Ukrainy i Rosji (później też Francji). Stąd się wywodziła godna podziwu rozległość horyzontów estetycznych autora Łąki, którą Kazimierz Wyka trafnie nazwał „wielką panoramą filozoficzną”. Ślady wpływów ukraińskich są zauważalne w całej poezji Leśmiana – od najwcześniejszej do najpóźniejszej. Niemniej jednak badacze dotychczas uważają problematykę tę za prawie zupełnie nieopracowaną. Przesledzono kontakty początkującego poety z czołówką ukraińskiej wspólnoty artystycznej Kijowa, co pozwala na opis szerokiego paradygmatu kulturowego. Dzięki udziałowi w spotkaniach Towarzystwa Leśmian poznał wybitnego ukraińskiego pisarza Mychajła Staryckiego oraz innych słynnych działaczy kultury ukraińskiej. W okresie paryskim powstał „korpus rosyjski” wierszy Leśmiana, czyja osobowość twórcza hojnie otwierała się na bogatą paletę narodową tej epoki. Ukazanie się 17 wierszy rosyjskojęzycznych nie było przypadkowe, ani też nie było kaprysem poetyckim. Tak czy inaczej, było zainspirowane paryskimi znajomościami poety – z Kontantinem Balmontem, Dmitrijem Miereżkowskim, Zinaidą Gippius, Andriejem Biętym, Władysławem Chodasewiczem. W kwestii skomplikowanych poszukiwań Leśmiana w teorii i praktyce symbolizmu rosyjskiego przeprowadzono wiele udanych spostrzeżeń, jednak zagadnienie to nadal pozostaje otwarte dla badaczy.*

Słowa kluczowe: *Bolesław Leśmian, Polacy w Kijowie, wpływy literackie, aluzje, biografia.*

Nota o autorze: *Wasylenko Wołodymyr, doktor filologii, profesor, Uniwersytet Narodowy imienia W. Karazina w Charkowie.*

Зацікавлення читачів й літературознавців поетом, прозаїком, драматургом, перекладачем Болеславом Лесьмяном не тільки не слабне, а все помітніше збільшується. Пояснюється це багатьма чинниками. Поруч з винятковою естетичною своєрідністю не так вже й великої за обсягом спадщини автора, вагому роль зіграло його «пізніє відкриття» – коли митець, практично непомічений за життя сучасниками, для пізніших поколінь несподівано виявився одним із найцікавіших, найсамобутніших поетів свого століття.

Кароль Іжиковський у 1937 році занотував неунікненність повернення до цього автора: «Явище *Лесьмян* постійно привертає увагу, не можна його так легко подолати. Постійно знаходиться у ньому щось нове» [20].

Звідси – постійні повернення до Лесьмяна. Звідси, хоча й запізнілий багатьма десятиліттями, але ж справжній потік праць важкого монографічного калібру, виданих у Польщі, Великобританії, Бельгії, США, Україні, Німеччині, що спільно з безліччю статей склалися на потужну галузь полоністики – «лесьмянознавство» (яка сама по собі також стала предметом дослідження [26, с. 124]).

Лесьмян та його творчий доробок довгий час були для поляків чимось периферійним, маргінальним, і тільки після смерті автора в 1937 році почалося їхне

тріумфальне сходження на Олімп духовно-культурного життя Польщі. Малгожата Горчинська в широко закроєній праці «Лесьмянівські місця» пише: «Критики з різною інтенсивністю слідкували за літературною кар'єрою Лесьмяна, як за тою «прижиттєвою», так і посмертною. Рецепція творів поета перебігала у змінному ритмі й навіть якщо можна зауважити тенденцію постійного зростання свідомства сприйняття, то те зростання не протікало лінійно, переривалося періодами спадку зацікавлення чи взагалі повного мовчання критиків» [18, с. 17]. Хоча найістотношою перешкодою повернення до Лесьмяна стала Друга світова війна, той процес не загальмувався, набрав все більшої сили.

У 1950-60-х роках Яцек Тшнадель назвав його «найбільшим польським поетом нашого століття»; зараз Артур Сандауер та Ярослав Марек Римкевич говорять одним голосом: «геній» [29, с. 75]), а ще видавати його твори, спогади про нього [35]. Цій популяризації гідно прислужилися Казімеж Вежинський, Адам Анджеєвський, Яцек Тшнадель, Ян Блонський, Артур Сандауер, Пйотр Гжегорчик, Станіслав Паперковський, Мечислав Яструн, Збігнев Ястжембський, Казімеж Вика та багато інших.

Хвиля «відродження» Лесьмяна у 70-80-х роках докочується і до Східної Слов'янщини. В Україні (1986) [7] і Білорусі (2014) [1] з'являються дисертаційні праці у супроводі опублікованого до та після їхнього захисту [4]. Російська [14], українська [3], білоруська [12] полоністики суттєво збагачуються різноплановими статтями про поета та його творчу спадщину.

Паралельно не менш інтенсивної динаміки набирає трансляторійний процес. Перекладене знайомить українських, російських, білоруських читачів з шедеврами неповторного у своїй самотності автора.

У багатих своєю історією дослідженнях творчості Лесьмяна біографізм як метод чи, коли завгодно, один з важливих ключів розуміння генези й семантики його творів, – при маргінальних згадках й спостереженнях, – з'явився досить пізно: перша суто біографічна монографія пера Пйотра Лопушанського «Лесьмян» / «Leśmian» побачила світ лише у 2000 році в популярній серії Нижньошльонського видавництва «А це власне Польща». У рецензії на дане видання Ельжбета Раєвська пише наступне: «“Лесьмян” Лопушанського, це, згідно специфіки усієї видавничої серії, книжка науково-популярна – надзвичайно цікава, де рік за роком описується біографія поета-нотаріуса, розгортаючись в історичному контексті (зрозуміло, що і в історико-літературнім), суспільно-культурнім, політичнім, навіть з міні-антологією творів, чії тексти демонструють творчу еволюцію Болеслава Лесьмяна (тому прощальне слово над труною Романа Колонецького може дивувати), селекціоновану предметну бібліографію, а ще багато фотографій й то не лише родинних» [27].

Через вісім років з'явилася також біографічного плану праця Адама Веслава Куліка «Лесьмян, Лесьмян... Спогади про Болеслава Лесьмяна», котра більше про Лесмана-нотаріуса, ніж про Лесьмяна-поета. Автор зміг знайти ще живих його сучасників, котрі, коли щось й затримали у своїх дуже вже непевних спогадах про знайомих 20-30 років минулого століття, то передусім (коли не виключно) говорили про «пана-нотаріуса». «Про Лесьмяна охоче зі мною розмовляли, – пише Адам

Кулік у «Вступі» й деталізує, – Однак часто дивувались, чому мене займає доля так нецікавої людини. Почувши у відповідь, що йдеться про одного з кількох найзнаменитіших поетів ХХ століття, сумнівно похитували головою». «Я знав Лесмана, Лесьмяна не знав», – сказав біографу замойський інженер-геодезист.

Творчу особистість Лесьмяна значною мірою формував вплив духовно-мистецьких культур Польщі, України і Росії (а пізніше – Франції). Це власне звідти бралася вражаюча широта естетичного горизонту автора «Луки», котру Казімеж Вика вдало назвав «великою філософською панорамою [36].

Безсумнівно, нехтування чи недооцінювання багатонаціональних, багатокультурних чинників як істотних умов для генези й розвитку поетичного лесьмянівського світу нівелює унікальність «міжкультурного синкретизму» [34] (Ельжбета Врублевська) останнього. З цієї точки зору слід визнати правоту Тшнаделя, котрий зараховує Лесьмяна поряд з Юліушем Словацьким та Ярославом Івашкевичем до пізніх представників «української школи» та пише: «Молодість проведена в Україні не залишається без луни у творчості поета. Йдеться не лише про мистецький та інтелектуальний впливи, а також про пейзажі та реалії почерпнуті з навколишньої дійсності» [35]. (Зрештою, про це саме свого часу говорила Марія Людвіка Мазур (Лесман), донька митця: «Дитинство поета – то буйна українська природа»).

Київ відіграв у долі Лесьмяна роль, яку важко переоцінити. З цим містом та його мальовничими околицями – Білою Церквою, Уманню, Софієвкою, Шамраївкою пов'язані перші, найбільш безпосередні враження майбутнього віршописця.

Тут він «спілкувався» із казково щедрою українською природою, що надихнула його уяву, породила у ній хвилюючий образ «зелені-таємниці» – один з найоригінальніших наскрізних символів лесьмянівської поезії, який, по суті, став її емблематичною ознакою, яким так само надихався наш поет близького типу сприйняття світу – Богдан-Ігор Антонич [5].

Тут з перших кроків запали в душу Лесьмяна неповторні риси місцевого побуту, а ще обряди, легенди, вірування, звичаї, традиції – все те, що згодом в тиглі його творчої уяви перетопиться в рядки опоетизованих «Клехд» / «Klechd» (1914) та фольклорні мотиви віршів, програмно кодовані народними темами й баладними ритмами. А ще він виніс звідси щире почуття закоханості у співучий український край, про який його попередник, польський романтик Юзеф Богдан Залеський писав: «Мене, своє немовля сповивала піснею мати Україна ... Бачу Дніпро, Іван гору, хату в діброві старого знахаря, наче розпрощався з ними учора. Співали там пісень кожного божого дня..., все злилося в одну живу пісню, і я випив її до дна».

Слідами українських впливів густо просякнута вся поезія Лесьмяна – вся, бо від ранньої до найпізнішої. Тим не менше й досі дослідники вважають цю проблематику майже суцільною «білою плямою». «Хоча загальновідомо, що митець провів в Україні молоді літа, – пише варшавська авторка Жаннета Налевайк, – однак зв'язки його творів з її культурою, особливо фольклором, залишаються одними з найбільш енігматичних (поряд з паризьким періодом поета) проблем, при добре опрацьованій творчості автора «Саду на роздоріжжі» проблема діалогу культур і

впливу української традиції на твори автора не бачиться остаточно розв'язаною, а її багатопланові впливи не були достатньо досліджені» [24].

Зі сказаним важко не погодитися. Звісна річ, польське літературознавство оцінювало, оцінює й завжди оцінюватиме Лесьмяна як польського поета, котрим він й був. Однак виключний полоноцентризм в підході і до самої особи митця, і до створеного ним нерідко себе не виправдовує, позаяк ригористично обмежує першого й друге штивними рамками «виключно свого» – рамками, яких так насправді не було. Не суть важливо, свідомо чи ні, але коли відриваємо автора від контексту його доби й тих обставин, котрі формували його особистість та позначилися, не могли не позначитися, на його творах, то ступаємо на слизьку дорогу.

Погляд на доробок поета під «українським кутом» корисний настільки, наскільки спроможний пояснити «темні» або сумнівні щодо його місця. Наприклад, критики чимало писали про «езотеричність» знаменитої лесьмянівської поеми «Лука» («Łąka», 1920), яка дала назву цілому тому віршів. Поеми з описом фантасмагоричної сцени приходу «зеленої луки, шумної від існування» до домівки ліричного героя.

Дослідники доробку Лесьмяна визнають 1906 рік як дату російського дебюту поета (публікація ним російськомовного циклу «Песни Василисы Премудрой»). Заслужують на увагу припущення Пйотра Гжегорчика і Станіслава Зелінського, що поет ще під час навчання в університеті видав збірку своїх віршів написаних російською. Однак, пошуки у цьому напрямку, проведені Яцеком Тшнаделем, Людмилою Ровняковою, Наталією Богомоловою і нами на разі не принесли жодних результатів. Чи це черговий лесьмянівський міф? Чи ми стоїмо на порозі ще одного відкриття? Одного разу Северин Полляк висловив на правах робочої гіпотези думку, що знайомство російського читача з Лесьмяном відбулося раніше, ніж у 1906-ому.

Результати наших пошуків підтвердили таку версію. У «Киевской газете», відомої своїм лівим напрямком й незабаром забороненої поліцією, 8 червня 1900 року з'явився переклад з польської ранньої новели Лесьмяна «Исцелённый Ясь» / «Jaś uzdrowiony».

В основі юнацької новели історія незвичайного сільського малюка Яся (по нашому Івасика), який постійно бачив на небі два сонця. Але невдовзі чудесним чином був «зцілений», відтак перетворився на пересічне хлопчєня. Своїм змістом, а надто ідейним звучанням, новела алюзійно нагадує програмний твір польського романтизму – «Романтичність» / «Romantyczność» (1822) Адама Міцкевича. Лесьмян, аналогічно польському поету-пророку, світоглядно протиставляє два протилежних підходи до життя: наївно-безпосередній погляд на нього людини з народних низів і закостенілий у своїй самовпевненості, «зі склом при оку», – погляд лікаря-«інтелектuala», озброєного не тільки окулярами, а й мікроскопом, – мертвими бездушними аксесуарами таких же мертвих схоластичних знань.

На думку Яцека Тшнаделя, перша реакція на творчість Лесьмяна була коротка в'їдлива згадка Станіслава Бжозовського (Чепеля) у 1904 році. Зараз знаємо, що найперший – й то зичливий! – голос про літературну діяльність Лесьмяна пролунав власне у нас, в Києві.

Літератор-початківець також був пов'язаний з утвореним у 1895 році українсько-російською інтелігенцією Літературно-артистичним товариством. Останнє, за словами його провідної діячки Олени Пчілки, «було єдиним в Києві товариством прогресивного напрямку» [13]; за словами ж нинішньої працівниці Національного музею історії України Ірини Більботенко, «стало центром українського культурного життя в Києві, прихистком для гнаного самодержавством українського слова. В той час, коли урядові циркуляри забороняли «малороссийское наречие», в Товаристві декламувалися уривки з «Енеїди» І. Котляревського, вірші Т. Шевченка, Лесі Українки» [2].

Цілком зрозуміло й вже доведено рядом прикладів різної ваги, що український контекст (серед інших) життєвого й творчого шляху автора «Саду на роздоріжжі» важливий для розуміння виникнення ти чи інших його творчих задумів та змістового наповнення реалізованого. Важливий вже хоча б тим, що, як бачимо, дозволяє не ускладнювати просте та не спрощувати складне. Не треба доказувати, що з більш ніж столітньої відстані подробиці життя польського юнака в Києві відтворюються вкрай важко. Доводиться збирати крихти інформації, подібно палеонтологу за знайденим уламком кістки давно вимерлої істоти відтворювати весь її кістяк.

Простежені контакти поета-початківця з провідним культурним осередком української громади Києва вичерпно розкривають таку парадигму. Завдяки участі в імпрезах Товариства Лесьмян познайомився з видатним українським письменником Михайлом Старицьким. У листах того до видавця і поета Цезаря Білиловського зустрічаємо спогади про Болеслава. Так, 11 лютого 1898 року він пише: «Вишлю пану ще кілька віршів і з 3-4 поетичні переклади нового польського поета п. Лесьмяна», а дещо пізніше, через кілька тижнів, ще раз повертається до цієї справи.

В роботі вітчизняного історика Івана Лісевича, працівника Інституту історії НАНУ, «Родом з України... (Польська національна меншина і культурне життя на Наддніпрянській Україні у другій половині XIX – на початку XX ст.)» (1995) йдеться, що через блоковані царатом наміри польських-студентів провести в Києві святкування столітнього ювілею Міцкевича у місті сталися масові молодіжні протести. «Скінчилося тим, що налякані царські власті виключили з університету 9 найактивніших організаторів заворушень й оголосили про припинення занять, відправивши студентів на зимові канікули раніше встановленого часу» [11].

Чи серед тих та інших заворушників не опинився Лесьмян? Зваживши на його активну заангажованість в організацію такого свята, а потім провідну участь в ньому, таке припущення більш ніж імовірне. Наразі маємо ключ – адресні архівні посилання на споряджені царською охранкою документи.

Між тим на жадання місцевих польських кіл та організаційними стараннями української громади міста вечір таки відбувся.

Виступала Олена Пчілка. Розшукану професором Варшавського університету Флоріаном Неуважним її доповідь про життя і творчість поета-пророка з включеним текстом «Оди до молодості» / «Ody do mlodosci» (1820) завершували слова: «Такий поет, такий майстер слова, художник і мислитель дійсно заслуговує на те,

щоб пишались ним не тільки його земляки, але щоб шанували його пам'ять так само чужинці, доказом чого є сьогоднішній день». Корифей вітчизняної літератури Михайло Старицький декламував польською інвокацію до «Пана Тадеуша». / «Pana Tadeusza» (1832-1834). Читав свої поезії і Болеслав Лесьмян.

Як відомо, на одному з творчих вечорів Товариства першою премією за фортепіанний твір «Пісня без слів» нагородили Миколу Лисенка. А згодом з-під пера Болеслава Лесьмяна з'явився вірш «Слова для пісні без слів». Вживаючи віднедавна розповсюджений вислів, можна було би сказати: «Збіг? Не думаю!» Однак доказів можливої невинності ще треба пошукати.

Можливо маємо справу з типологічним казусом – паралельним існуванням нічим з собою не пов'язаних однойменних/однотемних творів. В такому випадку вишиковується типологічний дворівневий (музично-літературний) ряд. У музиці – «Пісні без слів» / «Lieder ohne Worte» (1830-1846) німця Мендельсона та «Пісня без слів e-moll» (1878) українця Лисенка. У літературі – «Слова для пісні без слів» / «Romances sans paroles» (1784) француза Поля Верлена та «Слова для пісні без слів» / «Słowa do pieśni bez słów» (1936) / поляка Лесьмяна. Або ж це була лінійно-естафетна в часі та гібридно-перехресна в гатунках мистецтва багаторівнева взаємодія, при котрій кожен твір генерувався своїм попередником й поза часом, кордонами держав, національними культурами передавав життєтворчий імпульс наступному.

Хай там воно як, а у художній спадщині Лесьмяна постійно лунко від такого типу зовнішніх (запозичених) та внутрішніх (лейтмотивних) відгуків. І є у нього вірш з такою назвою. І є інспіровані віршем, але вже не поетичні, а естетико-філософські роздуми на початково задану тему «вираження невиражального». Тему відому з часів романтиків («Бо думка висловлена — тлін» / «Мысль изреченная есть ложь», Федір Тютчев, 1831). Підняту на щит їх адептами – символістами («Музика – передусім!» / «La musique d'abord» Поль Верлен, 1874). Перші й другі вважали слово надто тілесним, аби виражати вищі сенси, тож власне у музиці як найбільш духовному (максимально дематеріалізованому, позбавленому земної грубої конкретики виду мистецтв) шукали оптимальну форму самовиявлення.

Перебуваючи вже далеко від України, Лесьмян брав участь у підготовці та виданні у Києві спільного двомовного збірника – «Літературний річник польських і українських авторів» / «Rocznik literacki autorów polskich i ukraińskich» (1909).

До «Річника» увійшли твори Лесі Українки Г. Хоткевича, М. Коцюбинського, Дніпрової Чайки, а також поляків Я. Підгорської, Ц. Поплавського, Б. Лесьмяна, З. Прушинської, К. Глінки та інших письменників. Прибуток від видання був порівну призначений на відкриття пам'ятника Тарасові Шевченку у Києві і перевезення праху Юліуша Словацького на краківський Вавель.

На сторінках томика зовсім поруч опинилися імена Українки і Лесьмяна. Їх знайомство не було заочним. Вони зустрічалися на заходах Літературно-мистецького товариства, про що Болеслав побіжно («відому нам») згадає в розгорнутій рецензії на київську збірку-білінгв, маємо на увазі його статтю «Проби літературної творчості на Україні» / «Próby twórczości literackiej na Ukrainie» (1910).

В останній звучить заклик до культурного зближення двох народів-сусідів: «Інтелектуальний польський і український рухи на кресах [порубіжжі – В.В.] зміцнюються щораз сильніше. Обидва братні народи, милуються однаковими краєвидами і зачаровані однаковою красою природи, якщо не зараз, то колись, в момент глибшого проникнення у цю природу – мусять взаємно впливати один на одного, взаємно користуватися духовними здобутками і усвідомленнями. Крім індивідуальних розбіжностей поєднує їх спільне минуле і спільний сьогоднішній день, передусім невичерпані скарби буйної української природи, міць якої створює окремий, заколисаний у нескінченність світогляд».

Прикметно, що плацдарм такого зближення автор вбачає й пророкує не у духовних надбудовах мови, звичаїв, традицій, релігійного визнання, менталітету, етичних пріоритетів *etc.*, в яких так різнимось між собою. Не у спільноті «покрові» (польське «*krewnu*» – це означення найближчої міжлюдської близькості), де таку важливу роль відіграють походження, родові привілеї, гербова титулатура, феодално-шляхетська драбинова ієрархія. А у основі землі-природи (українське «земляк» – означення цієї ж самої повної близькості), екзистенційно первинного, бо найбільшого й найохопнішого універсуму: «Рід відходить і рід приходить, земля ж перебуває повіки» (Екклезіяст), тобто тієї геокультурної даності, про яку чи не найкраще писав у нас Євген Маланюк.

Коли ж йдеться про Болеслава Лесьмяна, то – ось його творча декларація: «Головна (а може, і єдина) територія моєї творчості природа, а саме земля».

Звідси той стабільний інтерес поляка до створеного тими, що був найближче до землі.

Буття поета «поза Києвом» не означало повний розрив з країною свого дитинства, своєї юності. І справа не лише в тому, що у місті залишилися рідні, близькі й друзі, а він час від часу їх відвідував, а, насамперед, у давній любові та щирій прив'язаності до цього краю. Його літературні збірки під знаком осмислення природи, зачарованість якою він виніс з молодих київських літ, будуть написані далеко від нашої землі. Навіть у похилому віці Лесьмян з теплом згадуватиме «дивну зелень» та «дивних людей» України; напише свою «Майку»; знову візьметься за переклади лірики Шевченка, що, на жаль, до нас не дійшли; буде виношуватиме намір написати повісті на українському матеріалі «Ахматівка» та «Атаманша». Бельгійський дослідник Мар'ян Панковський підкреслює, що у творах польського поета «живе Україна», відчутна «присутність таємничого казкового Сходу» [25].

Завершуючи проблематику київського періоду життєвого шляху поета, не зайве ще раз наголосити питання впливів українського середовища на його творчу натуру. Про найбільш істотні з них писалося вище. Однак дана тема невичерпана. Йдеться про трансформацію в уяві художника пережитого і побаченого. Дитинство, хлоп'ячі роки і молодість, проведені в Україні, сформували його творчу особистість, залишили слід на поетичній образності віршів («Степ» / «Step», «З українських сонетів» / «Z sonetów ukraińskich», «Кінь» / «Коń»). Годі поминути увагою захват автора сповненого див світом народної фантастики, збереженим у бар-

вистих, оригінальних обрядах, котрі проіснували до сьогодні як частина старих звичаїв, реліктовий відголос праепох. А ще, згідно до цитованого раніше його визначення: «невичерпні скарби української природи», місцеві краєвиди назавжди полонила його уяву. Це власне звідти узяв свій початок так характерний для нього образ-символ, образ-метафора «незрозумілої зеленості» / «niepojętej zieloności», під віщим знаком якого народилася натуралістично-філософська поезія «Саду на роздоріжжі» / «Sadu rozstajnego» (1912) та «Луки» («Лугу») / «Łąki» (1920) збірок, що принесли йому заслужену славу, вписалися найкращими сторінками у польське письменство. «Хочу увійти в світ – у природу – у квіти – в озера – в сонце в зірки, увійти так непереборно, щоб мати право виголосити ці слова без ідейного обґрунтування, без ідейного епіграфа, що двозначно тяжіє над цими словами», – напише він у 1912 р., формулюючи свою творчу програму.

В паризький період повстав «російський корпус» віршів Лесьмяна, чия творча особистість щедро відкривалася на національну багатобарвність його доби. Поява 17 російськомовних віршів не була чимось випадковим, таким собі поетичним капризом. У тій чи іншій мірі вона була інспірована контактами митця у Парижі з Костянтином Бальмонтом, Дмитром Мережковським, Зінаїдою Гіппіус, Андрієм Белим, Владиславом Ходасевичем.

Дослідники російськомовного Лесьмяна наголошують ці паризькі зустрічі, забуваючи, що запропоноване кимось з поетів-росіян створити щось на їхній мові падало на поживний ґрунт, не будь якого, не було б цих віршів, котрі при такому вузькому підході сприймаються та інтерпретуються як така собі творча ескапада, поетичний каприз.

Між тим російським віршам Лесьмяна передувала солідна начитаність автора, котра вироблялася ще за київських часів селекцією російськомовних лектур класичної і модерної поезії, ретельною філологічною самопідготовкою на базі російської академічної науки. То була свого роду теоретична «київська увертюра» – вступний пролог до «паризької симфонії» – практики створення ним російськомовних поезій в роки життя у Франції.

Зацікавлення молодого польського поета як російською класичною поезією, так і модерністською, розвивалося одночасно з серйозними вивченням ним капітальних літературознавчих, фольклорознавчих, лінгвістичних досліджень учених Росії. Згідно інформації Петра Гжегорчика, у своїй варшавській книгозбірні Лесьмян зберігав фундаментальні праці Олександра Веселовського, Олександра Потебні, Дмитра Овсяннико-Куликовського. Заслужують уваги дані, що він вивчав капітальне дослідження Олександра Афанасьєва «Поэтические воззрения славян на природу» (тт. I-III, 1865-1869), а також говорив про неабияке враження від роботи Олексія Лосєва «Диалектика художественной формы» (1927). Пишучи про лесьмянівську ерудованість, маємо усі підстави вважати, що автор «Саду на роздоріжжі» орієнтувався в головних напрямках розвитку та досягнень російського академічного літературознавства другої половини XIX століття і початку XX століття. У полі його уваги опинилася міфологічна школа Афанасьєва, історично-по-

рівняльне літературознавство Веселовського, психологічний напрямок Потебні і Овсянико-Куликовського.

Можна також зауважити подібність поглядів Лесьмяна до голосних в його часи здобутків історико-порівняльної школи Олександра Веселовського та Євгена Анічкова. Загальновідомо: ті дослідники вважали, що поезія народжувалася в лоні синкретизму первісних форм мистецтва, на початковому етапі об'єднаних в народних обрядах, а поет був прямим спадкоємцем співця. Звісно, існує небезпека поспішності у визначенні тих чи інших «рівнолегких», але, як не як, критики багаторазово підкреслювали, що Лесьмян (це одна з найбільш характерних рис його творчості) часто й охоче асоціює поета зі співцем зсутенілих епох («Романс» / «Romans», «Я – не Оссіан...» / «Jam – nie Osjan...», «До співця» / «Do śpiewaka», «Коса» / «Warkosz» та ін.). На цю тему вийшли спеціальні роботи [28].

Щодо складних зв'язків творчих шукань Лесьмяна з теорією і практикою російського символізму зроблено немало вдалих спостережень, однак це питання надалі залишається відкритим для досліджень.

Збереглася згадка автора ще з часів його перебування в Києві, що він написав «чимало віршів по-російськи». Але де вони? Може, й існують, однак не відшукані. Може, були видані під невідомим нам псевдонімом. І чи знайдуться колись?

Така сама непевність панує навколо створеної Лесьмяном для російського читача драми «Василий Буслаєв». Єдиною зачіпкою є негативна оцінка твору Максимом Горьким, з якої, власне кажучи, ми знаємо, що такий твір був. Та де він? Як логічно пояснити ланцюжок: Лесьмян – лірична драма «Василий Буслаєв» – Горький? Щоправда, маємо одне припущення, хоча й цілком ймовірно, проте на разі нічим і ніяк не підтвержене. Як вже згадувалося, у Парижі Лесьмян підтримував контакти зі своїм «добрим знайомим» ще з київських часів професором Анічковим (тому є свої нечисленні але ж такі письмові підтвердження) – видимою і авторитетною постаттю в європейських наукових колах: не випадково Анічкова запросили в Оксфорд читати цикл лекцій про слов'янський обрядовий фольклор. Дружина Анічкова – Ганна Авінова (Анічкова) (1868-1935), вона ж письменниця, відома під псевдонімом Иван Странник, а ще перекладач з французкої. Анічкови приймали у своїй паризькій квартирі письменників-співітчизників, тож можна припустити, що Лесьмян за прикладом київських часів міг бувати там ані несподіваним, ані теж непрошеним гостем.

Добірка віршів Лесьмяна побачила світло денне у провідних російських часописах модерністського спрямування 1906-1907 рр.: «Золотое руно» [15], «Весь» [16], «Перевал» [8]. Існує кілька перекладацьких версій цих поезій польською мовою [23].

Критики по-різному оцінювали цю поетичну спадщину, так й не дійшовши згоди щодо її художньої вартості чи теж місця у творчій біографії автора. Скажімо, Северин Полляк трактував останню як епізод, випадкову ескападу в «чужомовні сфери», невинний «поетичний каприз». Натомість, Пйотр Гжегорчик писав про широкий й тривалий вплив на Лесьмяна «магії російської поезії» [19]. Стриману

оцінку дав метр лесьмянознавства Яцек Тшнадель [32]. А Барбара Кусь зайняла протилежну позицію, категорично стверджуючи: «найбільш оригінальним явищем в області польсько-російських творчих взаємодій того періоду, поза сумнівами, був білінгвізм Болеслава Лесьмяна» [22]. Подібної думки дотримуються Ельжбета Смичинська-Фішер [31] та Марта Казімерчик [21]. Остання, розлого пишучи і про російські вірші Лесьмяна, і переклади його польських російською, з жалем констатує, що весь цей масив: «Не був засвоєний російською культурою, в тому сенсі, що не отримав більшої сили впливу. Лесьмян залишається мало відомою росіянам творчою особистістю, поетом для втаємничених» [21]. В сумі такий же різнобій оцінок бачимо в публікаціях інших польських літературознавців.

Використання інтертекстуального підходу до спадщини поета демонструє монографія польки Жаннети Налевайк-Турецької «Міжнародний Лесьмян – контекстні реляції. Компаратистичне дослідження» (2015). Тут творчість Лесьмяна методом порівняльного літературознавства показана в широкому контексті міжнародних впливів та інтеркультурних перегуків. Дослідниця серед іншого простежує ланцюжки творчих манер: По – Бодлер – Бальмонт – Лесьмян; зосереджується на ремінісценціях демонічних жіночих образів (русалка, відьма) в ракурсі Пушкін – Гоголь – Лесьмян; пише про впливи на поета українського фольклору тощо [24].

У думках і зверненнях видатного автора не вистигали визнання сердечності та поваги до України – краю, з яким його так багато зв'язувало. «До останніх, посмертно виданих віршів долітав з зеленої Білоцерківщини лісовий відгук його дитинства» [9], – підкреслює перекладач Анатолій Гелескул, роздумуючи про перетворення Лесмана в Лесьмяна.

Якщо слушною є думка, що справжнім почуттям є таке, яке не покидає людину навіть у найрадісніші дні її життя, коли в ейфорії моменту забувається усе інше, можна стверджувати, що власне таким обдаровував Лесьмян нашу землю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анапрєенка Н.Я. Творчя індивідуальнасці Б. Лесьмяна і М. Багдановіча: параўнальна-тыпалагічны аспект / Аўтарэферат дысертацыі на саісканне вучонай ступені кандыдата філалагічных навук. – Мінск, 2014.
2. Ботьботенко І. До історії Київського літературно-артистичного товариства / 1895-1905 рр. // Науковий вісник Національного музею історії України. – 2017. – Випуск 2. – С. 148-152.
3. Булаховська Ю. Спадкоємність і новаторство сучасної польської поезії // Київ. – 1979. – С. 72-80.
4. Василенко В.Н. Античная традиция в пейзажной лирике Б. Лесьмяна. Философско-этический аспект проблемы «человек и природа» // Тезисы докладов Всесоюзной конференции «Проблемы античной истории и классической филологии», 6-8 февраля 1980. – Харьков, 1980. – С. 96-97.
5. Василенко В. Зелений обрій України; Його ж. Слова в зеленій гамі // Календар «Благовіста». – Гурово Ілавецьке [Польща], 1999. – С. 88-114.
6. Василенко В. Поетичний світ Болеслава Лесьмяна. – Київ, 1990.

7. Василенко В. Поэтический мир Болеслава Лесьмяна. (Генезис. Эволюция. Идеино-художественное своеобразие) / Автореферат диссертации на соискание степени кандидата филологических наук. – Киев, 1986.
8. Диптих: Лесьмян Б. Волны живые // Перевал. – 1907. – № 11. – С. 17. Один вірш – Ночь – передрукував альманах Чтец-декламатор. – 1909. – Изд. 3. – С. 28.
9. Гелескул А. Болеслав Лесьмян [предисловие] // Лесьмян Б. Стихи... – С. 7.
10. Лесьмян Б. «Пан Блішчынскі: Вершы» / пер. с польск. А. Мінкіна – Мінск, 1994; Лесьмян Б. «Выбраныя вершы» / пер. з польск. [К. Маціеўскай, Г. Янкуты]. – Мінск, 2014; Марыя Мартысевіч, Кацярына Маціеўская, Ганна Янкута з перакладам з польскай мовы. Баляслаў Лесьмян «Выбраныя вершы» . – Мінск, 2017.
11. Лісевич І.Т. Родом з України... (Польська національна меншина і культурне життя на Наддніпрянській Україні у другій половині XIX– на початку XX ст.). –Київ, 1995. – С. 7.
12. Малюковіч С. Дз. Лесьмян // Беларуская энцыклапедыя: у 18 т. – Мінск, 1999. – Т. 9. – С. 220; Хмяльніцкі М. Творчасць Б. Лесьмяна ў кантэксце сюррэалізму // Славянскія літаратуры ў кантэксце сусветнай / Матэрыялы IV Міжнароднай навуковай канферэнцыі «Славянскія літаратуры ў кантэксце сусветнай» (Мінск, 12-14 кастрычніка 1999 г.) . – У 2 ч. – Мінск, 2000. – Ч. 2. Руская літаратура і яе ўзаемасувязі з літаратурамі свету, еўрапейскія літаратуры новага часу, мова і стыль мастацкага твора, методыка выкладання славянскіх моў і літаратур. – С. 231-234.
13. Пчілка О. Микола Лисенко / (спогади і думки) // Микола Лисенко у спогадах сучасників. – У 2 т.– Київ, 2003. – Т. 1. – С. 223.
14. Стахеев Б. Болеслав Лесьмян. 1878-1937 // Польская поэзия XIX-XX вв. – Москва, 1963. – Т. 2. – С. 145-146
15. Цикл з п'яти віршів: Лесьмян Б. Песни Василисы Премудрой // Золотое руно. – 1906. – № 11-12. – С. 54-55.
16. Цикл з шести віршів Лесьмян Б. Лунное похмелье // Весы. – 1907. –№ 10. – С. 7-18.
17. Bednarczyk Cz. Nestor poetów polskich – Leopold Staff a inni poeci neoromatyczni (Lucjan Rydel, Tadeusz Miciński, Stanisław Korab Brzozowski, Bolesław Leśmian). – Glasgow, 1954.
18. Górczyńska M. Miejsca Leśmiana: Studium topiki krytycznoliterackiej // Studia nad nowoczesną polską literaturą, sztuką, kulturą i myślą humanistyczną / pod red. W. Boleckiego i R. Nycza. – Kraków, 2011.
19. Grzegorzczak P. Jeszcze o Leśmiana wierszach rosyjskich // Twórczość. – 1961. – № 4. – S. 164-168.
20. Irzykowski J. Dobre wiersze. Bolesław Leśmian «Łąka» // Kurjer Lwowski. – 1921.
21. Kazimierczak M. Leśmian po rosyjsku – zarys recepcji // Literatura polska w świecie / pod red. R. Cudaka. – Katowice, 2010. – Tom III. – S. 281-292.
22. Kuś B. Poezja rosyjska w polskim życiu literackim przełomu XIX i XX wieku // Z dziejów polskiej sztuki translatorskiej. – Wrocław, 1979. – S. 19.
23. Leśmian B. Wiersze rosyjskie / przeł. M. Pankowski. – Londyn, 1961; Leśmian B. Pochmiel księżycowy: wiersze rosyjskie w polskiej wersji Jerzego Ficowskiego. –Warszawa: 1987; Leśmian B. Księżycowy żebrak i inne wiersze rosyjskie / prz. i posł. Z. Dmitroca. – Warszawa, 2017.
24. Nalewajk Ż. Związki twórczości Bolesława Leśmiana z folklorem i kulturą Ukrainy // Tekstualia. – 2010. – № 2. – S. 88.
25. Pankowski M. Leśmian. La revolte d'un poète contre les limites. – Bruxelles, 1967.
26. Polaszek P. Recepcja poezji Bolesława Leśmiana w pierwszym dziesięcioleciu XXI wieku: rekonesans // Literatura na progu XXI wieku. – Olsztyn, 2014. – S. 43-54; Tenże. Poezja Bolesława

Leśmiana w refleksji naukowej 2011-2015 // *Młoda Polska w najnowszych badaniach*. – Gdańsk; Sopot, 2016. – S. 119-129.

27. Rajewska E «Taki nieciekawy człowiek...». Wokół biografii Bolesława Leśmiana // *Poznańskie Studia Polonistyczne*. – 2009. – Seria Literacka 16. – S. 142.

28. Rowiński C. Człowiek i świat w poezji Leśmiana: Studium filozoficznych koncepcji poety...; Ostasz G. Filozoficzne źródła baśniowości w poezji Bolesława Leśmiana // *Prace Humanistyczne*. – 1982. – № 23. – S. 75-90.

29. Sandauer A. *Pisma zebrane*. – Warszawa, 1985. – T. 1. – S. 517; Rymkiewicz J. M. *Leśmian – dzieje geniusza*. – Cz. 1 // *Twórczość*. – 2000. – № 5. – S. 56-92; Cz. 2 // *Twórczość*. – 2000. – № 6. – S. 70-82.

30. Stone R.H. *Bolesław Leśmian. The poet and his poetry*. – Berkeley–Los Angeles–London, 1976.

31. Smyczyńska-Fischer E. *Rosyjska twórczość Bolesława Leśmiana* // *Polska – Związek Radziecki. Współpraca. Przyjaźń*.

32. Trznadel J. *Rosyjskie wiersze Leśmiana* // *Twórczość*. – 1961. – № 1. – S. 101-108.

33. Voggenreiter G. *Dialogizität am Beispiel des Werkes von Bolesław Leśmian*. – München, 1991.

34. Wróblewska E. *Dwa studia lasu: «Zielona godzina» Leśmiana i «Trudny las» Karpowicza* // *Zeszyty naukowe Uniwersytetu Łódzkiego*. – 1966. – *Prace humanistyczno-społeczne*. – Ser. 1. – № 43. – S. 81-89.

35. *Wspomnienia o Bolesławie Leśmianie* / pod red. Z. Jastrzębskiego. – Lublin, 1966.

36. Wyka K. *Modernizm polski*. – Kraków, 1959. – S. 112.